

NORGES INDSKRIFTER

MED DE ÆLDRE RUNER.

UDGIVNE

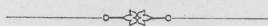
FOR

DET NORSKE HISTORISKE KILDESKRIFTFOND

VED

SOPHUS BUGGE.

I.

CHRISTIANIA.

A. W. BRØGGERS BOGTRYKKERI.

1891—1903.

6. By.

S. 97 ff. Brate har (Arkiv f. n. F. XI 369 ff.) fremsat en i flere Henseender afvigende Tolkning, som jeg ikke kan tiltræde. (Han opfatter **eirilar** og **hrorar** som Navne paa to forskellige Personer, og han vil forklare **hrorer** som Appellativ, Nom. pl. m. af et til ags. *hrôr* svarende Adjektiv. **orte** skal efter ham være Dativ af et Navn **Ortar.*) Istedendfor **u[b]t alaifu** foreslaar Brate, skjönt med Tvivl, at læse: **uba** (eller **ub**) **tilodu(n)**. Men de Oplysninger, som jeg i min Udgave har givet om Indskriften, viser, at denne Læsning ikke er tilstedelig, da den strider mod Sporene paa Stenen. Imod at forklare **eirilar hrorar** med Brate som Navne paa to Personer taler, foruden de paa By-Stenen følgende Ord, ogsaa **eirilar wiwila** Veblungsnes.

S. 98. Med Navnet **hrorar** sammenligner Henning (Deutsche Litteraturzeitung 1894 Sp. 1064) oldtysk *Ruora*, *Roripertus* o. a. Sievers (Berichte d. K. Sächs. Ges. d. Wiss. 1894 S. 139 Anm.) antyder som en Mulighed, at **hrorar** kunde have kort *o*.

Sievers (anf. St. S. 139 f.) finder den af mig givne Oversættelse af de 4 første Ord **eirilar hrorar hrorer orte** fuldt overbevisende. Derimod forklarer Sievers Suffikset i Formen **hrorer** anderledes. Han opfatter denne Form som *Hrorēr*. Dette skal være opstaaet af *-aiar*. Suffikset skal være enten førgerm. *-ēijo-* eller *-eijo-*. Han jævnfører latinske Dannelser som *plebējus*, *Pompējus*, gr. *-ηιος*, oldind. *-āyya-*, som ofte angiver Patronymica. Han tænker sig Lydudviklingen saaledes: **Hrōzēiaz* — **Hrōraiar* — **Hrōrair* — *Hrōrēr*. (Jfr. herom Brate, Sv. fornminnesfören.'s tidskr. IX S. 333 f.) Sievers formoder, at i **haeruwulafir** paa Istaby-Stenen Endelsen **-ir** er opstaaet af **-ēr**. Samme Suffiks **-ēr** som i **hrorer** finder Sievers i de oldn. ikke-omlydte Former *Gusir*, *Glasir*, *Kvasir*, *Prasir*; af **Glasējaz* o. s. v.

Jeg tror snarere, at disse oldnorske ikke-omlydte Former *Gusir*, *Glasir* o. s. v., som alle er mythisk-poetiske, er opstaaede ved Analogi af ældre Former paa **-i**, Genetiv **-a**, saaledes *Gusir*, Gen. *Gusis*, af *Gusi*, som forekommer ved Siden af hint.

At **haeruwulafir** indeholder det sædvanlige Suffiks **-ija-**, støttes maaské ved **hagustaldia** Valsfjorden, se Rettelser. Paa samme Maade kan **Ybbir* (skrevet *ubir*, *ūbir*) forholde sig til Navnet *Ubbi*.

S. 100 L. 30 f. »Osvensk *karilr* (Runverser Nr. 135)« stryges som grundet paa feilagtig Læsning.

S. 101 f. Om **eirilar** skal tales mere i »Almindelige Bemærkninger«.

S. 102 f. orte. Andre Eksempler i Indskrifter med den længere Rækkes Runer paa Bortfald af *w* i Fremlyd foran *o* eller *u* er: **urte** Ødemotland, se S. 248; **orumalaib[a]** Myklebostad B, se S. 336; **ulþear** (?) i den yngre Valsfjord-Indskrift, se S. 352.

S. 104 f. Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 335) oversætter **ařina** ved »erhöhung«.

Efter Falk og Torp (Etym. Ordbog under *Arne* og *Esse*) er oldn. *arinn*, af Grundform **azina*-, beslægtet med dansk *esse*, sv. *ässja*, norsk dial. *esja* »en Art Klebersten, som benyttes i Smidjer«.

Det synes ikke nødvendigt, med Kluge (Pauls Grundriss² I S. 334) at holde oht. *arin* »Fussboden, Tenne« for et Laanord fra lat. *arena*.

S. 107 L. 24. iuþingar Reistad er i Rettelser til denne Indskrift i det følgende forklaret saa, at denne Form ikke vedkommer Spørgsmaalet om *i*-Omyld.

S. 107 L. 28 ff. En Binderune, hvis ene Del er en mod venstre vendt Venderune af **u** findes ogsaa paa Pilgård-Stenen fra Gotland i Indskriftens sidste Ord.

S. 108 f. Istedensfor **alaibu** skal med samme Betydning læses **alaifu**, se S. 198.

Andet Led i dette Kvindenavn svarer til andet Led i Mandsnavnet **orumalaib[a]** (Akkus.) Myklebostad B, se S. 336.

S. 108 L. 3 f. n. Med **f** i Indlyd i **alaifu** istedenfor ældre **b** kan sammenstilles **lifi** Aagedal (se Rettelser) og **alfe** Hammeren (se Rettelser).

S. 109 ff. Jeg har tolket **dr** som »Datter« og denne Tolkning fastholder jeg fremdeles. Jeg har tidligere opfattet Ordet som Akkusativ og som Apposition til Kvindenavnet **alaifu**. Herved er dog Runen *yr* (ikke *reid*) paafaldende. Jeg tænkte mig tidligere Muligheden af, at den forkortede Skrivemaade kunde være opstaaet for Nominativformen og derfra overført til Akkusativ med Bibeholdelse af Slutningsrunen. Men denne Forklaring af **dr** som Akkusativ »Datter« (hvilken Brate holder for afgjort forkastelig) er dog kun en Nødhjælp.

dr kan her ikke opfattes som Nominativ af »Datter«, hvis jeg har tolket Indskriftens fire sidste Runer rigtig: **rmþr** »disse Runer mærkede Eh«.

Herved bliver Tolkningen af disse fire sidste Runer tvivlsom.

Ogsaa en anden Omstændighed vækker Betænkelighed imod denne Tolkning. Indskriften udsiger: **eirilar hrorar** »Søn af Hror gjorde [denne Stenplade]«.

Nu skal jeg i »Almindelige Bemærkninger« søge at gjøre det sandsynligt, at det paa Kragehul-Spydstagen og i saa mange andre Indskrifter forekommende Navn paa Runemestre **erilar**, senere **eirilar**, egentlig betyder en Mand af erulisk Herkomst. Fremdeles søger jeg at godtgjøre, at den længere Rækkes Runeskrift i Norden navnlig er bleven udbredt ved eruliske Runemestre. Endvidere har jeg gjort opmærksom paa den særlige Overensstemmelse, som finder Sted mellem første Ord i By-Indskriften og første Ord i Veblungsnes-Indskriften **eirilar**. Begge Navneformer er identiske, og **e** har i begge Indskrifter den samme særegne Form.

Heraf synes at maatte sluttes, at **eirilar** i begge Indskrifter er Runeristerens Navn og at begge Indskrifter hidrører fra omreisende Runemestre af erulisk Herkomst.

Men da kan den sidste Rune paa By-Stenen **ᚯ** ikke angive Runeristerens Navn og Rune 4—2 fra Enden kan da ikke betyde »disse Runer mærkede«.

Det forudgaaende **dr** »Datter«, som paa Grund af **r** synes at være Nominativform, synes derfor at maatte danne Begyndelsen af en ny Sætning, som afsluttes med **rmᚱi**.

Nu tiltales i Opedal-Indskriften den døde beslægtede Kvinde saaledes: **buu ruu swestar minu** »hvil i Ro, Søster min!« (Jfr. Rettelser i det følgende.)

Herefter formoder jeg nu, omend med Tvivl, at Slutningsrunerne i By-Indskriften **dr rmᚱi** skal udfyldes saaledes: **d(ohta)r r(owe) m(inu) ᚱ(ar) i(ne)** d. e. »Datter min, hvil derinde!« Eller ogsaa til Slutning: **ᚱ(u) i(ne)** »du inde«. **i(ne)**, d. e. inde (i Graven). (Ordformen **r(owe)** vil jeg særlig betegne som usikker, navnlig med Hensyn til **w**.) I den af mig formodede Sætning er Eiendomspronomenet »min« ved Verbet »hvil« adskilt fra det Substantiv »Datter«, hvortil det hører. Analogier for en saadan Adskillelse er anført S. 290 f.

Det er naturligt, at en saadan Formel kunde skrives forkortet blot ved Begyndelsesbogstaverne, ligesom f. Eks. i latinske Indskrifter D.M.S. for *dis manibus sacrum*. Eller endnu nærmere som i en af de ældste kristelige Indskrifter fra Rhinlandene Q.INP. = *quiescit in pace*; se Annalen des Vereins f. Nassauische Alterthumsk. VII S. 9 f.

Med den forkortede Skrivemaade **dr** istedenfor ***dohtar** »Datter« jfr., foruden det, som er anført S. 110, endvidere **d** »Datter« (i Nominativ) Ødemotland, se Rettelser; **b** »Broder« (i Nominativ) Gimsø, se S. 396; **mr** paa Skafsaa-Stenen med yngre Runer, for *moþor*.

Brate foreslaar som en Mulighed at tage **dr** som en forkortet Skrivemaade af Runeristerens Navn, f. Eks. **dagar**, og at forklare **ᚯ** som Præpositionen »i«, d. e. »i Stenen«. Efter de i det foregaaende meddelte Bemærkninger kan jeg ikke holde dette for sandsynligt.

S. 111 L. 37 ff. Den her nævnte Læsning og Tolkning af Ingelstad-Indskriften (Runverser Nr. 135) er feilagtig og maa forandres.

Excurs A.

S. 117 ff. Det er ikke min Hensigt, i disse Rettelser og Tilføielser at gaa ind paa alle de Spørgsmaal om de hos andre germanske Folk forefundne Runeformer og Runeindskrifter, som i Excurs A er behandlede. Jeg skal i det følgende for det meste nøie mig med Henvisninger, idet jeg i disse Rettelser navnlig tager Hensyn til nordiske Indskrifter.

S. 118 f. Om Forekomsten af **ᚯ**-Runen paa Ruthwell-Korset jfr. W. Victor, Die Northumbrischen Runensteine S. 24 § 33 Anm. 4 og navnlig S. 32 § 73 Anm. 2.

S. 121. Om Thornhill-Indskriften se Vietor S. 22 § 31, S. 29 § 59 Anm. 2, S. 33 § 75 b. og v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 297 f.

S. 122. Om *éoh* jfr. Sievers, Angelsächs. Gramm.³ S. 114 § 223 Anm. 2, S. 129 § 250 Anm. 2.

S. 123 f. Paa Myklebostad-Stenen A er S. 326 f. Fordybningen ved Bruddet ikke opfattet som Levning af \downarrow .

I Hammeren-Indskriften (Nr. 32) læser jeg Runen \uparrow med Betydning af en *e-* eller *i-*Vokal i Ordet **alfē** eller **alfi** (Dativ af Mandsnavnet oldn. *Álfr*), se S. 374 f. og Rettelser til Hammeren. Herved faar vi et nyt Bevis for, at Runen \downarrow i Norden brugtes som et virkeligt Lydtegn.

Om Tegnet \uparrow paa Mauland-Medaljonen, hvor Runen ikke har sproglig Betydning, se S. 448.

S. 125 ff. Om Brakteaterne fra Dannenberg Steph. Nr. 7 og 8 se Salin, Antiquarisk Tidsskrift XIV 2, S. 41 f., S. 100 Tabel III. Wimmer, Sønderjyllands Runemindesmærker S. 22 tiltræder min Mening, at Brakteaterne fra Dannenberg er nordiske og sandsynlig indførte fra Danmark.

S. 129 L. 22 ff. Formen af **e** med ret Tværstreg findes ogsaa i Indskriften fra Nedre Hov Nr. 35; se S. 423.

S. 129 L. 33 f. Paa Myklebostad-Stenen B maa læses **aihu-**, ikke **ehu-**; se S. 331 f., 335.

S. 131 L. 21 f. Paa Gimsø-Stenen er S. 398 ff. læst *nafesun*, og dette er der tolket anderledes. — For **f** i Indlyd af ældre *b* jfr. **alaifu** By, **lifi** Aagedal (se Rettelser), **alfē** Hammeren.

S. 136. Wimmer (Aarbøger f. nord. Oldk. 1894 S. 63) bemærker ved Behandlingen af Freilaubersheim-Indskriften: »Endelig må den sjette rune \downarrow , om hvis betydning jeg håber i en følgende afhandling at få leilighed til at udtale mig udførligere, her nødvendigvis, som både Henning og Bugge antager, være tegn for en *i-*lyd, som runeristeren sikkert lige så godt kunde have udtrykt ved den sædvanlige *i-*rune \downarrow , der imidlertid slet ikke forekommer i vor indskrift«. Jfr. Wimmer, Sønderjyllands Runemindesmærker S. 11.

Om »De tyske Runemindesmærker« se Wimmer's fortræffelige Afhandling i Aarbøger f. nord. Oldk. 1894 S. 1—82.

S. 137 ff. Om Freilaubersheim-Spænden se Wimmer anf. St. S. 51—66; R. Henning, Deutsche Literaturzeitung 1894 Sp. 1064; Gering, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII S. 240; v. Grienberger smst. XXXII S. 299.

S. 138 f. Om Osthofen-Spænden se Wimmer S. 66—76 og v. Grienberger, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXXII S. 300 f.

S. 139 f. Om Indskriften paa den større Spænde fra Nordendorf se Wimmer S. 78 f.; v. Grienberger, Arkiv f. n. F. XIV S. 130 ff.

S. 140 f. Om Indskriften paa Charnay-Spænden se Wimmer S. 76—78; Gering, Zeitschr. f. deutsche Philol. XXVIII, S. 241, 244 ff.; Gering og Heinzl, smst. XXX S. 379 Anm.

S. 141 f. Om Indskriften paa den mindre Spænde fra Nordendorf se Wimmer S. 79 f.

S. 143—145. Om Betydningen af Runen \mathfrak{J} jfr. Brate, Arkiv f. n. F. XI S. 371 f.

Jeg tror S. 117—148 at have godtgjort, at \mathfrak{J} eller \mathfrak{I} fra først af har betegnet den Vokal, hvormed dens Navn, der var samme Ord som oldn. *yr* og betegnede »Taxus, Barlind«, begyndte. Da dette Ord i flere germanske Sprog begyndte med *i*, betegnede den i disse *i*. Derimod maa jeg indrømme, at jeg ved min forrige Behandling ikke har kunnet klare Spørgsmaalet om, hvori Lydværdien af de to Runer \mathfrak{J} og \mathfrak{I} fra først af har været forskjellig. Og dermed staar det i Forbindelse, at jeg ikke har kunnet bestemme den Form, som Ordet *yr* (Taxus) havde i det oprindelige, som jeg tror, gotiske Runenavn. I min forrige Afhandling har jeg ikke engang søgt at besvare Spørgsmaalet om Runetegnets Oprindelse.

I et Foredrag, som blev holdt ved 5te nordiske Filologmøde i Kristiania 1898, har jeg søgt at begrunde følgende Meninger: Runeskriften er opfunden hos Goterne kort Tid efter Goternes Tog til Lilleasien 267, altsaa med et rundt Tal omkring 270.

Runeskriftens Opfindere har kjendt og benyttet ikke blot det latinske Alfabet, men ogsaa de græske Bogstaver og de græske Bogstavers Navne. De gotiske Opfinderes Læremestre har været lilleasiatiske Fanger, som ialfald tildels har været kristne og havt græsk Dannelselse. I det mindste én af disse Læremestre har været en Galater, som har talt keltisk Sprog. Og derhos har i det mindste én af disse Læremestre været en Mand, som talte armenisk Sprog.

Runenavnene staar tildels i Forbindelse med og er tildels Omtydninger af Bogstavnavne, der nu kjendes som Navne paa armeniske og georgiske Bogstaver, men vel tidligere var armeniske Navne paa græske Bogstaver.

Saaledes efter min Formodning Navnet paa Runen **t**. Denne heder i Oldnorsk *Tyr* (Akkus. *Ty*), i den nordiske Leidener-Række *tiur*, i Salzburger-Haandskriftets Gjengivelse af de gotiske Bogstavnavne *tyz*. Jeg formoder herefter, at Runen for **t** hos Goterne har havt Navnet **tius*, Akkus. **tiu*.

Bogstaven **t** heder hos Armenierne *tiun*. Af dette armeniske Navn *tiun* finder jeg en Omtydning i det gotiske Runenavn **tius*, Akkus. **tiu*. Det er muligt, men kan ikke bevises, at Goterne paa den Tid, da Runeskriften blev opfunden, endnu udtalte Akkus. **tiu* med nasal Vokal.

Det gotiske Navn paa \mathfrak{J} har i Betydning og Form sandsynlig svaret til oldn. *yr* »Barlind«, Stamme **iwa-*. Hvis nu oldn. *Tyr* i den gotiske Sprogform, hvori de ældste Runenavne blev dannede, hed **tius*, Akkus. **tiu*, saa tør vi slutte, at oldn. *yr* hed **ius*, Akkus. **iu*. Herefter formoder jeg nu, at \mathfrak{J} , hvis gotiske Navn var **ius*, oprindeligt betegnede *iu*.

Men da opstaar det Spørgsmaal: Hvorfor dannede Goterne en egen Rune for *iu*, da de dog kunde betegne denne Lyd ved de to Runer **i** og **u**?

Jeg søger Grunden til, at man i den gotiske Runeskrift har havt et eget Tegn for *iu*, i Forholdet til en af de fremmede Skriftarter, hvis Tegn og Bogstavnavne har tjent Runeskriftens Opfindere som Forbilleder. Paa lignende Maade forklarer jeg den Omstændighed, at den gotiske Runeskrift havde et eget Tegn, som svarede til

den angelsaksiske Rune *eolx*, efter min Formodning med Betydningen *x* (ikke *z*, d. e. det tonende *s*), deraf, at det latinske Alfabet havde et eget Tegn for *x*.

Den Bogstav i det armeniske Alfabet, som staar paa Ypsilons Plads og svarer til denne græske Bogstav i Forbindelsen *ov*, heder *viun* eller *hiun*. Man tør formode en ældre Navneform **iun*. Græsk *v*, som ikke følger efter *o*, bliver i armeniske Laanord til *iu*.

Ligesom nu det gotiske Navn for *t* **tius*, Akkus. **tiu*, er en Omtydning af det armeniske Navn paa *t* *tiun*, saaledes synes det gotiske Navn paa *iu* **ius*, Akkus. **iu*, at være en Omtydning af det armeniske Navn paa Ypsilon *hiun* eller ældre **iun*. Da maa ogsaa Runetegnet J være opstaaet af *Y*, som allerede Wimmer har formodet, dog ikke af den latinske Bogstav, men af den græske. *r* har i det armeniske Bogstavtegn undergaaet en tildels ensartet Forandring, eftersom vi ogsaa her har en nedadgaaende Kvist. Runens sproglige Betydning i Gotisk blev bestemt ved den fremmede Bogstavs Udtale i Armenisk, ikke i Græsk.

Runens Lydværdi i Gotisk tør derimod ikke overføres til de nordiske og vestgermanske Skriftformer.

Excurs B.

S. 148 ff. At der i Etelhem-Indskriften skal læses *mk mrla*, ikke *ek erla*, synes mig nu sikkert. Thi den gotlandske Martebo-Indskrift, som sikkert er meget yngre end Etelhem-Indskriften (vel lidt ældre end Aar 800), har M som Rune for *m*. Da denne Runeform tillige er den ældste nordiske, viser dette, at det dermed væsentlig overensstemmende Tegn i Etelhem-Indskriften ikke kan betegne *e*. Ogsaa Noreen (Altisl. Gramm.³ S. 336) læser nu *mk mrla wrtaa*. *mrla*, d. e. **Mārila*. En yngre Form af dette Navn har jeg formodet i *mairle* Tanem, se S. 371 og Rettelser.

S. 149 L. 1 f. n. ff. Formen *<* for *k* forekommer endnu paa Martebo-Stenen, maaské som Tegn for Udtalens *g*.

S. 151 L. 12 f. A. Kock i Brev til S. Bugge af 19 Mai 1893 antager *wrta* for forkortet Skrivemaade af *wurta*.

S. 152 ff. Om Sammenhæng mellem Gotlands Befolkning og Folkevandringerne Goter jfr. Brate i Sv. fornminnesföreningens tidskrift IX S. 329 ff.
